

تحلیل آثار حقوقی جرم انگاری تخریب اموال

زهرا نظری^۱

^۱ کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس

چکیده

امروزه قانونگذاران با وضع مقررات قانونی به دنبال حفظ روابط، حقوق مالکیت و نظم عمومی هستند. به همین دلیل قانون کیفری ایران در قوانین مختلف، خصوصاً قانون مجازات اسلامی مقررات گسترده‌ای دارد، به طوری که تخریب اموال متعلق به دولت یا اشخاص عمومی یا خصوصی ممنوع بوده و مجازات مستلزم ارتکاب این اعمال خواهد بود. تخریب اموال، تخریب عمدی یا تخریب ناقص اموال مادی متعلق به دیگران است که موجب مجازات قانونی می‌شود. این جرم به دلیل اهمیتی که انسان برای اموال خود قائل است و از تخریب بیهوده اموال خود جلوگیری می‌کند، یکی از قدیمی‌ترین جرایم است و شناسایی دقیق این جرم مستلزم بررسی اموال جدید و همچنین روش‌های جدید تخریب در دنیای امروز است که در گذشته وجود نداشته تا از این گونه تخریب‌ها جلوگیری شود و امنیت جامعه حفظ شود. هدف از جرم انگاری تخریب اموال مانند تمامی جرائم علیه اموال، حمایت از اموال و حقوق مالکانه شهروندان است، بنابراین جرم اخیر در دسته بندی متعارف جرائم در حقوق کیفری ایران، در زمره جرائم علیه اموال و حقوق مالکانه دیگری قرار می‌گیرد. قانون علاوه بر قوانین و مقررات خاص در خصوص تخریب اموال، اشیاء و تأسیسات، کارخانه‌های صنعتی، مخازن نفت و گاز، اسکله‌ها و پالایشگاه‌های اصلی و مانند آن، تخریب برخی از اموال دیگر را به طور خاص و به شکل خاص حاکم می‌کند و اموال غیرمنقول در فصل بیست و پنجم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی تعزیرات، آتش سوزی یا تخریب عادی محسوب می‌شود و برای هر یک از آن‌ها مجازات معینی متناسب با نوع مال و نحوه تخریب و اهمیت موضوع و شرایط حاکم بر عمل تعیین شده است.

واژه‌های کلیدی: تخریب اموال، حقوق مالکیت، سوء نیت، ورود ضرر، خسارت معنوی.

مقدمه

امروزه حمایت از حقوق مالی افراد در جوامع بشری یکی از ملزومات حفظ نظم اجتماعی و اقتصادی است و بالطبع هر جرم یا هر عملی غیر متعارف علیه این حق مالکیت عملی مذموم و از نظر قانون جرم محسوب می‌شود. احترام به حقوق مادی و معنوی افراد همچنین صیانت از این امر لازمه زندگی اجتماعی و اقتصادی است و از جمله جرائم علیه حقوق مالی افراد که بعضاً خواسته یا ناخواسته شخص متجاوز مرتکب می‌شود و یکی از دعاوی شایع در دادگاه‌های حقوقی جرم تخریب می‌باشد. جرائم مربوط به تخریب که شامل انواع مختلف آن از احراق، تخریب، از کار انداختن، شکستن، تلف کردن، مسموم کردن، خراب کردن، قطع و درو، هر نوع خرابکاری و امثال آن است. در فصل بیست و پنجم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مشتمل بر پانزده ماده و شش تبصره و مواد دیگری از همین قانون و به طور پراکنده در قوانین متفرقه مشخص و احصاء گردیده‌اند و برای هر یک از این جرائم، مجازاتی پیش‌بینی شده است. اصولاً تخریب یک جرم کیفری است، چرا که با سوءنیت و عمد و آگاهی از طرف متجاوز انجام می‌گیرد. موضوع جرم تخریب هم با تعریفی که از آن به عمل آمده است، اشیاء و اموال است. قانونگذار در مصادیق مورد تخریب گاهی اموال و زمانی اشیاء را به کار برده است و می‌دانیم بین مال و شیء رابطه عموم و خصوص وجود دارد. حتی قانونگذار در ماده ۶۷۶ قانون مجازات اسلامی شیء را به جای مال استعمال کرده است، زیرا در ماده ۶۷۵ که موضوع تحریق اموال خاصی است و شامل اموال منقول و غیرمنقول چون هواپیما و کشتی و کارخانه و انبار و جنگل می‌شود و مجازات سنگینی برای احراق آن‌ها پیش‌بینی شده است برای سایر اموالی که در آن ماده اشاره به آن‌ها نشده است و می‌بایست وضع تخریب آن‌ها به شکل احراق روش شود مقرر داشته است «ماده ۶۷۶- هرکس سایر اشیاء منقول متعلق به دیگری را آتش بزند به حبس از سه ماه تا یک سال و شش ماه محکوم خواهد شد.» در ماده ۶۸۳ به «مال» اشاره شده است «ماده ۶۸۳- هر نوع نهب و غارت و اتلاف اموال و اجناس و امتعه یا محصولات ...» به هر حال بین مال و شیء تفاوت‌هایی از نظر حقوق مدنی و نیز آثار جزائی بر آن‌ها وجود دارد از جمله اینکه بعضی از اشیاء فاقد مالک هستند و تحت شرایط خاصی تخریب آن‌ها فاقد جنبه کیفری است. با توجه به مطالب فوق‌الذکر در این پژوهش آثار حقوقی جرم انگاری تخریب اموال را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱- مفهوم جرم تخریب

تخریب در لغت به معنای از بین بردن و در معنای گسترده‌تر یعنی ویران کردن و ایجاد آسیب و صدمه زدن به اموال عمومی و شخصی است که اصولاً با ترس همراه است. تخریب در اصطلاح حقوقی به معنای وارد کردن آسیب به صورت تعمدی به اموال دیگران است طوری که باعث از بین رفتن اموال آنان شده یا نقصانی را در اموال آنان پدید آورد. در مقررات موضوعه و قانون

مجازات اسلامی تعریفی از تخریب نشده و فقط قانونگذار به بیان مصادیقی از آن تحت عناوین تخریب، تحریق، تلف کردن، از کار انداختن، ناقص کردن، مسموم کردن، چرانیدن، خراب کردن و امثال آن اشاره کرده است. به طور کلی تخریب به معنای ویران کردن و خراب کردن است و در اصطلاح حقوقی به معنای تباه کردن ابنیه و خراب کردن اموال می‌باشد. تخریب عبارت است از آسیب یا تخریب اموال واقعی یا عینی شخصی که در اثر سهل انگاری، تخریب عمدی یا یک عمل طبیعی ایجاد می‌شود. در رویه قضایی نیز تخریب عبارت است از لطمه زدن عمدی به صورت کلی یا جزئی نسبت به مالی که متعلق به شخصی حقیقی یا حقوقی باشد. به بیان دیگر، تخریب عبارت است از ایراد صدمه عمدی که منتهی به نقصان یا از بین رفتن مال یا شیء متعلق به غیر شود. نکته دیگری که باید مد نظر قرار داد آن است که علاوه بر عمل فیزیکی لطمه زدن، ورود ضرر به مال دیگری نیز شرط تحقق جرم محسوب می‌شود، زیرا تا ضرر واقع نشود، جرم تحقق پیدا نخواهد کرد. همچنین، نوع وسیله ارتکاب جرم در تحقق آن مهم نمی‌باشد. به عبارت دیگر، مهم نیست به عنوان مثال خودروی فرد با چاقو آسیب دیده باشد یا با آجر؛ هر چند در پاره‌ای از اوقات موجب تشدید مجازات خواهد شد. در جرم تخریب با توجه به اینکه ارزش اموال در معیارهای مختلف دارای یک سطح نمی‌باشند. علی‌القاعده میزان تخریب صرفاً در تعیین میزان جبران ضرر آن تأثیرگذار است و گر نه عمل تخریب به هر اندازه که باشد، دارای یک حد از مجازات می‌باشد. با توجه به اینکه تخریب یک جرم عمدی محسوب می‌شود و لازمه جرم انگاری یک عمل اثبات سوءنیت و مجرمانه فرد می‌باشد. هر مالی که قابلیت تخریب را داشته باشد و مجرم با عمل خود آن را تخریب کند هر چند جزئی باشد جرم تخریب به وقوع می‌پیوندد، زیرا مال ممکن است منقول مثل خودرو یا غیر منقول مثل ساختمان و یا باغ کشاورزی باشد و ممکن است مال جزء اموال شخصی باشد یا جزء اموال دولتی و ملی. بنابراین تفاوتی ندارد که تخریب از کدام نوع باشد. طبق قانون جرم تخریب عمدی و از اعمالی است که باید به صورت فعل مثبت یعنی عملی انجام شده باشد. جرم تخریب از جمله جرایم عمدی است که مطلق ایراد ضرر از ناحیه مرتکب، در صورت حصول ضرر، برای مجرمیت فاعل صدمه کفایت می‌کند. به عبارت دیگر، نتیجه مجرمانه در جرم تخریب انجام یافته، مستتر است؛ اعم از اینکه فاعل صدمه در حین ارتکاب، خواهان نتیجه مجرمانه حاصله بوده باشد یا نباشد. به عبارت دیگر، تخریب از جمله جرایم عمدی است و تحقق آن موکول به از بین بردن یا ایجاد نقصان و ورود ضرر و زیان به مال متعلق به غیر است. از سوی دیگر، برخلاف جرایم مادی، در این جرم صرف احراز قصد مجرمانه مرتکب در تحقق جرم ضروری است. بنابراین «قصد لطمه زدن» به مال غیر، عنصر اصلی در جرم تخریب محسوب می‌شود. به بیان دیگر، مرتکب باید از روی قصد و با علم به اینکه می‌خواهد به اموال دیگران آسیب وارد کند مرتکب جرم تخریب شود.

۲- عناصر جرم تخریب

عناصر عمومی جرم، مجموعه ارکانی هستند که در نتیجه اجتماع آن‌ها جرم به وجود می‌آید و در صورت فقدان یکی از آن‌ها چنانچه عمل مرتکب بر خلاف موازین اخلاقی و اجتماعی بوده و حتی ضد هنجارهای جامعه باشد قابل تعقیب و دارای مسئولیت کیفری نخواهد بود. اکثر علمای حقوق جرم را محصول ترکیب سه رکن یا سه عنصر قانونی، عنصر مادی و عنصر اخلاقی یا عنصر معنوی می‌دانند.

۲-۱- عنصر قانونی جرم تخریب

عناصر قانونی جرم، بدین معنی است که قانون باید از قبل، فعل یا ترک فعل را به عنوان جرم معرفی و قانون گذاری کرده باشد و تا هنگامی که قانونگذار از کاری منع نکرده باشد انجام آن نباید جرم و دارای مسئولیت کیفری و مآلاً مجازات باشد، زیرا مطابق نصوص قرآنی، عقل سلیم، و قواعد علمی، هر عملی هر چند زشت و زیان بخش باشد تا وقتی که از طرف شارع و قانون گذار به عنوان جرم، قانون گذاری نشده باشد جرم محسوب نگردیده و قابل تعقیب بعنوان کیفر دادن نخواهد بود، اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها که از مهمترین وثیقه‌های امنیت قضائی افراد محسوب می‌شود، یکی از اصول شناخته شده در حقوق بشر است. بخش عام که شامل مواد مذکور در فصل بیست و پنجم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی است، از ماده ۶۷۵ تا ۶۸۹ این قانون را شامل گردیده و تحت عنوان احراق و تخریب و اتلاف اموال و حیوانات می‌باشد و شامل اموال غیرمنقول و منقول، حیوانات، درختان، امتعه، محصولات کشاورزی و صنعتی و وسائل و تأسیسات مورد استفاده عمومی، جنگل‌ها، دفاتر، قباله‌ها و سایر اسناد دولتی می‌شود و دیگری مصادیق خاصی که تحت عناوین خاص در قانون مجازات اسلامی و سایر قوانین پیش بینی شده است مانند شکستن مهر و پلمپ (ماده ۵۴۳)، تخریب بعضی یا کل نوشته‌ها یا اسناد یا اوراق یا دفاتر دولتی (ماده ۵۴۴) شکستن درب زندان و خراب کردن آن (ماده ۵۴۷)، بریدن، تراشیدن و یا کاستن از مسکوکات طلا و نقره (ماده ۵۱۹) و همچنین تخریب تأسیسات و وسایل مربوط به صنایع نفت، تخریب تأسیسات و وسایل مربوط به راه آهن، خرابکاری در امنیت پرواز هواپیماها و خرابکاری در وسایل و تأسیسات ناوبری، اخلال در تأسیسات آب و برق و گاز و مخابرات، تخریب جنگل‌ها و مراتع کشور و امثال آن که تحت عناوین خاص قابل بررسی است. در فصل بیست و پنجم که عنوان «احراق و تخریب و اتلاف» دارد قانون گذار ضمن احصاء موضوع جرم، به دو مصداق بارز از تخریب یعنی تخریب به وسیله «آتش» و تخریب به وسیله «غیرآتش» اشاره کرده است.

۲-۲- عنصر مادی جرم تخریب

قصد ارتکاب جرم بدون انجام هیچگونه عمل مادی قابل تعقیب و مجازات نیست. اعمال مثبت و ایجابی آثار آن در خارج به صورت شکستن، پاره کردن، آتش زدن، درو کردن و مصادیق دیگری کاملاً وضوح و تجلی دارد اما ترک فعل که می تواند مصداق رکن مادی جرم قرار گیرد این چنین ظهور و بروز خارجی و آثار ملموس و محسوسی ندارد فقط آثار حقوقی آن بصورت تحقق یک پدیده جنائی مشخص می گردد مانند ترک انفاق که نتیجه آن بی خرجی ماندن زن و بچه و افراد واجب النفقه است. گاهی ممکن است عنصر مادی جرم را «حالتی» تشکیل دهد مانند حالت ولگردی در افرادی که با نداشتن وسیله معاش معلوم و مکان سکونت ثابت دچار آن می شوند، پاره ای اوقات رکن مادی جرم ممکن است واجد دو وصف و خصیصه مثبت و ترک فعلی باشد یعنی در آن واحد بتوان هر دو موضوع را بر مرتکب از جهت عنصر مادی عمل انطباق داد مانند «رها کردن» که ممکن است شخصی، طفلی یا کسی را که قادر به محافظت خود نمی باشد در محلی که خالی از سکنه است به این صورت رها کند که او را در بیابان بدون آب و علف بگذارد (فعل مثبت) و گاه ممکن است همین شخص، کودکی را که به او سپرده اند تا به شهر دیگر برده و تحویل خویشاوندان او بدهد در بیابانی گذاشته و به او غذا و آب بدهد، اما در موقع حرکت به طرف شهر مورد نظر از بردن او خودداری کند و به این طریق او را در بیابان خالی از سکنه رها کند.^۱ در مورد رکن مادی این جرم اکثر علمای حقوق معتقدند که عنصر مادی و خارجی آن با فعل مثبت تحقق پیدا می کند، زیرا مقنن مصادیق آن را از قبیل تحریق، خراب کردن، ضایع کردن، شکستن، ناقص کردن و امثال اینها به کار برده است و نتیجه اینها لطمه زدن از طریق فعل است، لذا ترک فعل عنصر مادی این جرم را تشکیل نمی دهد. (حبیب زاده، ۱۳۷۳: ۸۵) اما تصور اینکه عنصر مادی این جرم یعنی تخریب (نه تحریق) در مصادیقی چون خشکانیدن محصولات یک مزرعه یا درختان یک باغ یا کشتن و تلف کردن یک حیوان در حالت منفی باشد امکانپذیر است. مثلاً سوزنban راه آهن عمداً از تعویض خط به خاطر تصادف دو وسیله نقلیه روی خط خودداری می کند و در اثر این ترک فعل عمدی خساراتی به وسائط نقلیه روی خطوط راه آهن وارد می شود، اگر در اثر اصطکاک تنه درختان باغی یا برگ های خشک ریخته شده در کف آن و گرمای شدید، باغ آتش گرفته و بسوزد و شخصی ناظر این سوختن بوده و از آتش سوزی باغ جلوگیری نکند می توان

^۱ - ماده ۶۳۳ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات): هرگاه کسی شخصاً یا به دستور دیگری طفل یا شخصی را که قادر به محافظت خود نمی باشد در محلی که خالی از سکنه است رها نماید به حبس از سه ماه تا یک سال و یا جزای نقدی از سه میلیون تا دوازده میلیون ریال محکوم خواهد شد و اگر در آبادی و جایی که دارای سکنه باشد رها کند تا نصف مجازات مذکور محکوم خواهد شد و چنانچه این اقدام سبب وارد آمدن صدمه یا آسیب یا فوت شود رهاکننده علاوه بر مجازات فوق حسب مورد به قصاص یا دیه یا ارش نیز محکوم خواهد شد.

گفت این چنین شخصی متهم به تحریق است؟ پاسخ این سؤال قطعاً منفی است. زیرا اولاً بین حادثه واقعه و شخص ناظر کمترین رابطه سببیت و علیتی وجود ندارد ثانیاً این ترک فعل یعنی خودداری از خاموش کردن یا عدم جلوگیری از آتش سوزی را نمی توان عنصر مادی جرم دانست. در ماده ۶۷۷ قانون مجازات اسلامی مقرر شده: هرکس عمداً اشیاء منقول یا غیرمنقول متعلق به دیگری را تخریب نماید یا به هر نحو کلاً یا بعضاً تلف نماید و یا از کار اندازد به حبس از سه ماه تا یک سال و شش ماه [و] در صورتی که میزان خسارت وارده یکصد میلیون ریال یا کمتر باشد به جزای نقدی تا دو برابر معادل خسارت وارده محکوم خواهد شد. ملاحظه می شود قانون گذار در این ماده «تخریب» به معنی «لطمه» را به طور مطلق به کار برده است، اما در مورد تلف کردن کلاً به معنی انهدام و نابودی و بعضاً به معنی تخریب قسمتی از مال، و آن ها را در ردیف و عرض هم قرار داده است. البته این حالت در سایر مصادیق جرم تخریب و احراق هم مصداق دارد، آتش زدن به جنگل و باغ های متعلق به دیگری مستوجب حبس از دو تا پنج سال است اعم از اینکه کل جنگل طعمه حریق گردد یا قسمتی از آن سوخته و از بین برود یا در مورد باغ ممکن است در اثر احراق تعدادی از درختان آن بسوزد یا تمام اشجار موجود سوخته شود، نتیجه نهایی همان تخریب به صورت احراق است و مجازات مرتکب همان دو تا پنج سال حبس در ماده ۶۷۵ قانون مجازات اسلامی است، اما آنچه که احراق کل را از جزء متمایز می نماید، میزان ضرر و زیان وارده است. اگر کسی اقدام به آتش زدن اموال دیگری بنماید و مقداری از آن اموال بسوزد، اما در اثر تلاش مأمورین یا دیگران و یا به هر دلیلی آتش سوزی مهار شود این عمل شروع به جرم محسوب نمی شود، بلکه همان طوری که گفته شد چون آتش سوزی به معنی سوختن تمام مال نیست، بلکه اگر قسمتی هم از آن بسوزد جرم محقق شده است، اما اگر آتش سوزی آغاز شود ولی قبل از آنکه چیزی بسوزد و لطمه ای به مال وارد شود آتش مهار گردد، جرم آتش سوزی تحقق پیدا نکرده، عمل ارتكابی ممکن است تحت عنوان شروع به احراق قابل تعقیب باشد. صورت دیگر رکن مادی جرم، ظاهر بودن یا بصورت مخفی است. ظهور و خفا در جرم تخریب مؤثر در مقام نیست، زیرا آنچه که مرتکب را مشمول مجازات می نماید نتیجه حاصله از عمل اوست، به عبارت دیگر همان طوریکه از جرم تخریب بر می آید این جرم از جرائم مقید است، یعنی تا یک فعل مادی فیزیکی در عالم خارج بر روی مال یا شیء صورت نگیرد و موجب ضرر و زیان به صاحب آن نگردد جرم تحقق نیافته است. بنابراین ممکن است مرتکب با تخریب دیوار همسایه وسیله کلنگ یا وسائل و ابزار دیگری مانند بلدوزر موجب ایراد خسارت به ساختمان متعلق به غیر گردد (مصادق بارز) و یا با ایجاد سوراخ ریزی در لوله آب حیاط خود که در کنار دیوار همسایه قرار گرفته است موجب نفوذ آب در پی بنای ساختمان او گردیده و در اثر استمرار در رفتن آب پایه ساختمان سست و متزلزل شده پس از مدتی ریزش کند. اگر کسی با انداختن تعدادی موریانه در پشت قفسه کتابخانه دیگری باعث خورده شدن و پوسیدگی چوب های کتابخانه یا کتاب های موجود در آن شود چنانچه سوءنیت او در این امر احراز و اثبات گردد،

مرتکب تخریب به صورت مخفی گردیده است. همچنین تحقق رکن مادی جرم تخریب وسیله مرتکب ممکن است به نحو مباشرت صورت گیرد و ممکن است به صورت تسبیب که از اولی به مستقیم و از دومی به غیرمستقیم تعبیر می‌شود. بنابر این مرتکب جرم تخریب ممکن است شخصاً با در دست داشتن داس مبادرت به درو کردن محصول دیگری که در زمین کشت شده است نماید و بدین طریق محصول کشاورزی او را تخریب کند یا با فرستادن گوسفندان خود و چرانیدن محصول موجب انهدام و از بین رفتن مال دیگری شود. اگر کسی بر سر راه دیگری که همیشه با دوچرخه از آن عبور می‌کند چاهی حفر کند و در نتیجه راکب دوچرخه با دوچرخه در آن سقوط کند و مرکوب او لطمه ببیند مرتکب تخریب به نحو تسبیب گردیده است. در تمام مواد مربوط به جرائم احراق و تخریب و اتلاف اموال و حیوانات در قانون مجازات اسلامی و قانون اخلاگران در تأسیسات آب و برق و گاز و مخبرات کشور، قانون معادن، قانون راجع به اخلاگران در صنایع نفت، قانون بزه های راه آهن، قانون اراضی مستحدثات ساحلی، قانون صید و شکار و قوانین دیگر، عناصر احصائی تخریب به صورت مباشرتی و تسبیبی هر دو به کار رفته است. در ماده ۶۸۴ قانون مجازات اسلامی این هر دو مورد، در یک ماده عنوان گردیده است. مطابق با این ماده «هر کس محصول دیگری را بچراند یا تاکستان یا باغ میوه یا نخلستان کسی را خراب کند یا محصول دیگری را قطع و درو نماید یا به واسطه سرقت یا قطع آبی که متعلق به آن است یا با اقدامات و وسایل دیگر خشک کند یا باعث تضییع آن بشود یا آسیاب دیگری را از استفاده بیاندازد به حبس درجه شش و شلاق تا (۷۴) ضربه محکوم می‌شود.» که چرانیدن محصول، تخریب مال دیگری به طور سبب است و به وسیله گوسفندان یا حیوانات اهلی دیگر صورت می‌گیرد و قطع و درو کردن همین محصول از نوع مباشرتی است، همچنین «قطع آبی که متعلق به آن است» چنانچه باعث خشک شدن محصول گردد یکی از اشکال تسبیب محسوب می‌گردد. اگر چه بعضی از مصادیق رکن مادی تحقق جرم در تخریب در قانون مجازات اسلامی ذهن را متبادر به این می‌کند که فعل مادی باید به طور مباشرتی و به وسیله شخص مرتکب انجام شود، اما همین مصداق در عین حال می‌تواند نمونه یک تسبیب در ارتکاب جرم قرار گیرد. قانون گذار در قوانین متفرقه دیگر از جمله مواد ۱ و ۵ قانون مجازات اخلاگران در صنایع و ماده ۲۳ قانون هواپیمائی کشوری مصوب ۱۳۲۸/۵/۱ و ماده ۲۳ قانون شکار و صید و نیز ماده ۴۶ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگلها و مراتع مصوب ۱۳۴۶/۵/۲۵ و قوانین دیگر مصادیق عناصر مادی جرائم ارتكابی، احراق، تخریب، اتلاف، انهدام، را با قید احصاء هر کدام در عنصر قانونی آن، مورد توجه قرار داده است، این مصادیق با توجه به قوانین مذکور عبارتند از: آتش زدن (ماده ۶۷۵)، تخریب (ماده ۶۷۷)، کشتن، مسموم، تلف و ناقص کردن (ماده ۶۷۹)، شکار و صید (ماده ۶۸۰)، سوزاندن (ماده ۶۸۱)، تلف در اموال منقول (ماده ۶۸۲)، نهب (ماده ۶۸۳)، چرانیدن، قطع کردن، درو کردن، قطع آب، اقدامات دیگر (ماده ۶۸۴)، ایجاد حریق، از کار انداختن، خرابکاری (ماده ۶۸۷)، آلوده کردن، دفع غیربهداشتی فضولات، ریختن مواد مسموم در آب رودخانه ها، زباله در

خیابان‌ها، کشتار غیرمجاز دام، استفاده غیرمجاز فاضلاب (ماده ۶۸۸)، آتش زدن (ماده ۱ قانون مجازات اخلاالگران در صنایع)، بکار بردن علائم تقلبی، غیرقابل استفاده کردن علائم اصلی، هر گونه عملی که ایجاد خطر برای هواپیما کند (ماده ۲۳ قانون هواپیمائی کشوری)، شکار جانوران وحشی کمیاب، کشتار جانوران وحشی، آلودن آب دریا، آتش سوزی عمدی (ماده ۱۳ قانون شکار و صید)، روشن کردن آتش در تنه درخت جنگلی (ماده ۴۷ قانون حفاظت و بهره برداری از جنگلها و مراتع مصوب ۴۶/۵/۲۵)، سوختن، انهدام، خرابکاری (سابوتاژ)، تخریب، (قانون راجع به مجازات اخلاالگران در صنایع نفت ایران مصوب ۱۳۳۶/۷/۱۶). همچنین عناوینی چون شکستن، محو کردن، در حکم محو کردن (ماده ۵۴۳)، شکستن درب زندان، خراب کردن زندان (ماده ۵۴۷)، خرابی وارد آوردن به آثار تاریخی (ماده ۵۵۸)، عملیاتی که سبب تزلزل بنیان ابنیه تاریخی شود، خرابی، لطمه وارد کردن (ماده ۵۶۰)، حفاری و کاوش برای کشف آثار تاریخی (ماده ۵۶۲)، تجاوز کردن به اراضی و تپه ها و اماکن تاریخی و مذهبی (ماده ۵۶۳)، بریدن، ریشه کن کردن، سوزاندن نهال (ماده ۴۲ قانون حفاظت و بهره برداری از جنگلها و مراتع) نیز مورد توجه قانون بعنوان عنصر مادی جرم تخریب قرار گرفته است. نتیجه تحقق جرم «تخریب» از بین رفتن مال است که این از بین رفتن یا به صورت کلی یا به صورت جزئی، ظاهر یا مخفی، مستقیم یا غیرمستقیم است گاهی ممکن است صورت ظاهری مال، در اثر تخریب در آن، هیچگونه تغییری ننماید ولی عمل مرتکب موجب فساد و از بین رفتن آن گردد مانند تاباندن اشعه رادیو اکتیو به مواد غذایی که این امر وسیله کارشناس قابل بررسی است یا سوراخ کردن داخل سکه های طلا و نقره با دستگاه های تراش کاری دقیق و خالی کردن و کاستن مقداری از آن و پر کردن هم وزن کاسته شده از فلزاتی چون مس و امثال آن، از بین رفتن و تخریب مال دیگری به دو صورت ممکن است متحقق شود. عمدی و غیرعمدی، آنچه که فعل مرتکب را در تخریب دارای مجازات و به صورت یک پدیده مجرمانه می نماید وجود همین «عنصر عمد» است، چنانچه نتیجه حاصله از اعمال و حالات مرتکب، خطا یا غیرارادی بودن باشد بدیهی است بر مرتکب، مسئولیت کیفری نخواهد بود.

۲-۳- عنصر معنوی جرم تخریب

جرم تخریب یکی از جرائم مقید بوده، یعنی برای ایجاد و تحقق آن دو جزء از عنصر معنوی یعنی عمد عام و عمد خاص لازم است. عنصر معنوی که از آن به «تقصیر» هم تعبیر می شود، عبارتست از اینکه مجرم عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی یا بی مبالاتی، مرتکب عملی شود که طبق قانون ممنوع است یا از انجام عملی که قانون او را مکلف ساخته است امتناع کند. بنابر این، برای آنکه عنصر معنوی تحقق پیدا کند، اولاً باید مجرم از قانونی که خلاف آن رفتار می کند، مستحضر باشد، در ثانی باید عمل مجرمانه را مجرم با آزادی اراده و بدون تحمیل یک عنصر خارجی، انجام دهد. سوءنیت یا عمد عام عبارت است از اراده

آگاه فاعل در ارتکاب جرم، قصد یا سوءنیت خاص، اراده آگاه نسبت به مال موضوع جرم یا شخص متضرر از جرم است، در ایراد ضرب، عمد در زدن سوءنیت عام است، ولی در قتل علاوه بر عمد عام در فعل یا ترک فعل فاعل باید قصد کشتن مجنی علیه را نیز داشته باشد، در اشاعه اکاذیب موضوع ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی، عمد باید مقرون به قصد اضرار باشد، در جعل، عمد در عمل باید با قصد اضرار و ایجاد خسارت خصوصی یا عمومی همراه باشد. جرم تحریق، تخریب و مصادیق دیگر آن باشکال مختلف نیز از جمله جرائمی است که ایراد ضرر و خسارت برطرف و تحقق نتیجه حاصله شرط وقوع آن است. در قانون مجازات اسلامی برای تعقیب کیفری مرتکب و مسئولیت جزائی او عمد وی بر ارتکاب تخریب باید احراز شود. در مواد ۶۷۵ و ۶۷۷ و ۶۷۹ قانون مجازات اسلامی برای تحقق جرم تخریب عنصر عمد مورد توجه قانونگذار قرار گرفته و صریحاً آن را در متن قانون آورده است «ماده ۶۷۵- هر کس عمداً عمارت یا بنا یا کشتی یا هواپیما یا کارخانه... متعلق به دیگری را آتش بزند...» یا در ماده ۶۷۷ می گوید «هر کس عمداً اشیاء منقول یا غیرمنقول متعلق به دیگری را تخریب نماید...» همچنین «ماده ۶۷۹- هر کس به عمد و بدون ضرورت حیوان حلالگوشت متعلق به دیگری را... بکشد یا مسموم یا تلف یا ناقص کند...» ماده ۶۸۶ که هر کس درختان موضوع ماده یک قانون گسترش فضای سبز را عالماً عامداً و بر خلاف قانون مذکور قطع یا موجبات از بین رفتن آنها را فراهم آورد علاوه بر جبران خسارت وارده حسب مورد به حبس تعزیری از شش ماه تا سه سال یا جزای نقدی از سه میلیون تا هیجده میلیون ریال محکوم خواهد شد...» گاهی اوقات قانونگذار به دلیل اهمیت موضوع تخریب، بی‌مبالاتی و غفلت که از مصادیق عنصر خطا با حالت ترک فعل است در جرم تخریب موجب مسئولیت کیفری مرتکب قرار داده و برای آن مجازات در نظر گرفته، ولی این نوع جرائم تخریبی در قانون مجازات اسلامی ایران نادر است. ماده ۸ قانون راجع به مجازات اخلاطگران در صنایع نفت ایران مصوب ۱۳۳۶/۷/۱۶ که به عنوان یک قانون خاص وجود دارد می گوید: هر کس یکی از اعمال مذکور در مواد ۲ و ۱ را بدون سوءقصد ولی بر اثر بی‌مبالاتی یا غفلت مرتکب شود چنانچه عمل ارتكابی موجب هلاک نفس شود محکوم به یکسال الی سه سال حبس جنحه‌ای و در صورتی که موجب تخریب یا تعطیل قسمتی از مراکز عملیات صنایع نفت شود محکوم به شش ماه تا دو سال حبس جنحه‌ای خواهد شد چنانچه بی‌مبالاتی یا غفلت، موجب خرابی هر گونه اشیاء و آلات و ادوات متعلق به صنایع نفت بشود مرتکب محکوم به حبس جنحه‌ای از یک ماه تا شش ماه و نیز جبران خساراتی که از عمل او ناشی شده خواهد گردید. بنابراین رکن معنوی با سه عنصر ثابت است سوءنیت عام، سوءنیت خاص در ضرر زدن به صاحب مال و بالاخره علم مرتکب به تعلق مال به دیگری.

۳- مسئولیت مرتکب در جرم تخریب

در جرم تخریب برای تعقیب کیفری و مسئولیت جزائی مرتکب باید نتیجه نهایی که از بین رفتن مال است حاصل شود اعم از اینکه مال مورد تخریب به طور کلی یا جزئی مورد هجوم مرتکب قرار گیرد. قانون مجازات اسلامی در مورد تخریب اموال و اشیاء در چند مورد برای مسئولیت مرتکب در جرم تخریب در مواد مربوط به این جرم اشاره به «بدون مجوز قانونی» کرده است. از آن جمله در ماده ۶۸۰ مقرر می‌دارد: «هر کس بر خلاف مقررات و بدون مجوز قانونی اقدام به شکار یا صید حیوانات و جانوران وحشی حفاظت شده نماید به حبس از سه ماه تا سه سال و یا جزای نقدی از بیست میلیون ریال تا دویست و پنجاه میلیون ریال محکوم خواهد شد.» یا در ماده ۶۸۵ قانون مذکور مقرر شده: «هرکس اصله نخل خرما را به هر ترتیب یا هر وسیله بدون مجوز قانونی از بین ببرد یا قطع نماید به چهل و پنج روز تا سه ماه حبس یا از پانزده میلیون ریال تا بیست و پنج میلیون ریال جزای نقدی یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.» در مورد دیگر هم به «برخلاف مقررات» یا «برخلاف قانون ماده ۶۸۶» و «برخلاف مقررات ماده ۵۴۴» اشاره کرده است یعنی در این موارد علاوه بر عمد مرتکب در تخریب اشیاء و اموال و اسناد و اوراق و دفاتر و امثال آن یک عنصر دیگر که خلاف قانون بودن یا بدون اجازه قانون است باید از طرف مرتکب احراز شود تا، قابل تعقیب کیفری و دارای مسئولیت جزائی باشد بنابراین اگر چه عمداً و با اراده آزاد اموال و اشیاء دیگران را تخریب و از بین برده باشد اما با تجویز قانون باشد مسئول نخواهد بود و ظاهراً ضمان مالی هم بر عهده او مستقر نیست.

۴- مجازات مرتکب جرم تخریب

در جرم تخریب در صورتیکه انگیزه مرتکب «مقابله با حکومت اسلامی» یا «اخلال در نظم و امنیت جامعه و مقابله با حکومت اسلامی» باشد مجازات مرتکب از درجه تعزیری به حدی آن هم با مجازات محاربه خواهد بود. انواع تخریب که در یک دسته بندی کلی به صورت آتش زدن، تخریب با مواد منفجره و تخریب با غیر آتش است مورد توجه قرار گرفته، اشکال آن که به صورت کشتن، درو کردن، قطع کردن، چرانیدن، خشک کردن درختان، مسموم کردن، سوزانیدن، از بین بردن، از کار انداختن، نهب و غارت، آلوده کردن آب آشامیدنی، ریختن مواد مسموم در رودخانه ها، زباله در خیابان ها و امثال آن است، هر کدام دارای کیفر خاص خود می باشند و در تمام موارد مذکور هرگاه حریق و تخریب و سایر اقدامات ایجاد شده منتهی به قتل یا نقص عضو یا جراحت و صدمه به انسانی شود، علاوه بر مجازات های مقرر، مرتکب ممکن است محکوم به قصاص یا پرداخت دیه یا خسارت وارده شود. مجازات هایی که بر تخریب به اشکال فوق وجود دارند بر حسب شدت و ضعف جرایم ارتكابی، عبارتند از اعدام، آویختن به دار، قطع دست راست و پای چپ همزمان، تبعید، حبس های طویل‌المدت، حبس های تعزیری کوتاه مدت، جزای نقدی، شلاق و در نهایت پرداخت خسارات وارده. در میان این مجازات ها شدیدترین آن ها که مجازات

محارب است در مورد کسانی که با قصد مقابله با حکومت اسلامی مرتکب اعمال مذکور در مواد ۶۷۵ و ۶۸۷ قانون تعزیرات ۱۳۷۵ می‌شوند، قابلیت اجرا دارد و همچنین جماعتی که بیش از سه نفر باشند و با قهر و غلبه مرتکب نهب و غارت و اتلاف اموال و اجناس و امتعه یا محصولات دیگران شوند چنانچه در اعمال انجام داده با نیت فساد و مقابله با حکومت مرتکب جرم تخریب شده باشند، به مجازات محارب محکوم خواهند شد. (حامدی، ۱۳۸۰: ۳۱۳).

ماده ۶۷۵ قانون مجازات اسلامی^۲ تعزیرات ۱۳۷۵ به آتش زدن چند نوع از اموال منقول و غیر منقول اختصاص دارد که اموال منقول آن شامل کشتی، هواپیما، خرمن و هر نوع محصول زراعتی است، البته در صورتی که محصول چیده شده باشد. بقیه اموال که عبارتند از کارخانه، انبار، هر محل مسکونی یا معد برای سکنی، جنگل‌ها و اشجار، مزارع و باغ‌های متعلق به دیگری غیر منقول است، اما مقنن در تصویب این ماده بیشتر نظر به تخریب اموال غیر منقول داشته مخصوصاً احراق در آنها را مد نظر قرار داده است. همچنانکه ماده ۶۷۶ قانون فوق‌الذکر مقرر می‌دارد: «هرکس سایر اشیاء منقول متعلق به دیگری را آتش بزند به حبس از سه ماه تا یک سال و شش ماه محکوم خواهد شد.» به موجب ماده ۶۸۱ قانون تعزیرات اسلامی، هرکسی عالماً دفاتر و قباله‌ها و سایر اسناد دولتی را بسوزاند یا به هر نحو دیگری تلف کند به حبس از دو تا ده سال محکوم خواهد شد. در این ماده برخلاف ماده ۶۸۲، که به اسناد یا اوراق تجارتي و غیر تجارتي غیر دولتی اشاره دارد این شرط که اتلاف سند موجب ضرر غیر باشد ذکر نشده و به عبارت دیگر ورود ضرر در تلف کردن اسناد دولتی مفروض انگاشته شده است. به نظر می‌رسد که منظور از اسناد و یا دفاتر دولتی اسناد یا دفاتر متعلق به دولت باشد و نه اسناد یا دفاتر صادر شده از سوی دولت و یا اسناد رسمی. در ضمن صرف پاره و دو نیمه کردن یک سند را همیشه نمی‌توان به منزله تلف کردن آن دانست، بلکه باید «از بین بردن» بر آن صدق کند. تخریب اموال عمومی با توجه به جنبه عمومی اموال جزء جرائم غیر قابل گذشت می‌باشد و قانونگذار مجازات سخت‌تری را برای مجرم در نظر گرفته است. به عنوان مثال ماده ۶۸۳ قانون مجازات اسلامی تعزیرات مقرر می‌دارد: «هر نوع نهب و غارت و اتلاف اموال و اجناس و امتعه یا محصولات که از طرف جماعتی بیش از سه نفر به نحو قهر و غلبه واقع شود چنانچه محارب شناخته نشوند به حبس از دو تا پنج سال محکوم خواهند شد.»

۲- هر کس عمداً عمارت یا بنا یا کشتی یا هواپیما یا کارخانه یا انبار و به طور کلی هر محل مسکونی یا معد برای سکنی یا جنگل یا خرمن یا هر نوع محصول زراعی یا اشجار یا مزارع یا باغ‌های متعلق به دیگری را آتش بزند به حبس از دو تا پنج سال محکوم می‌شود.

نتیجه‌گیری

جرم تخریب اموال از معدود جرایم علیه اموال و مالکیت است که قانونگذاران با توجه به تصویب مقررات قانونی در پی حمایت از روابط، مالکانه اشخاص و برقراری نظم عمومی هستند. به همین دلیل در حقوق کیفری ایران مقررات گسترده‌ای در قوانین متفرقه کیفری و قانون مجازات اسلامی در این رابطه به تصویب رسیده که در آن، تخریب اموال متعلق به دولت یا عموم و یا اشخاص خصوصی منع شده و ارتکاب این اعمال مستلزم اعمال مجازات خواهد بود. جرم تخریب مانند همه اعمال مجرمانه دیگر به خاطر رفتار مجرمانه و فعل خارجی مجرم تخریب صورت می‌گیرد که به صورت از بین بردن اموال چه به صورت تخریب کلی یا جزئی اموال نمود پیدا می‌کند. عملیات تخریبی با هر وسیله‌ای واقع شود، جرم مذکور محقق شده است. تخریب اموال از جرائم مقید و نتیجه مجرمانه در تحقق آن شرط است. نتیجه مجرمانه در این جرم ورود لطمه و یا خسارت به مال اعم از مادی و معنوی متعلق به دیگری است. تعلق مال به دیگری به عنوان یک عنصر مشترک در رکن مادی تمامی جرائم مالی از جمله تخریب اموال تلقی می‌شود. تشخیص میزان تخریب به عرف جامعه بر می‌گردد و بر اساس عرف جامعه میزان خسارت و تخریب مشخص می‌شود. هر چند قانونگذار در بحث جرم تخریب از واژه‌های مختلفی همچون اتلاف، حرق و تخریب استفاده کرده، لیکن در شمول جرم مذکور تفاوتی ایجاد نمی‌کند و آنچه ملاک تحقق جرم است، ایراد هر گونه نقص و خرابی عینی بوده به گونه‌ای که از نظر عرف تخریب مال تعبیر شود. استفاده از واژه‌های مختلف به دلیل تنوع موضوعات بوده و به اصل جرم خللی وارد نمی‌سازد که این خود خالی از اشکال نیست. بنابراین، به نظر می‌رسد باید بین احراق و تخریب تفاوت گذاشت و این اصلاحات به صورت جداگانه جرم انگاری شوند.

منابع

- اردبیلی، محمد علی (۱۳۸۴)، حقوق جزای عمومی، ج ۱ و ۲، چ ۸، تهران: انتشارات میزان.
- حامدی، رحیم (۱۳۸۰) جایگزین‌های زندان، مجله مجد حقوقی، شماره ۲۳.
- حبیب‌زاده، دکتر محمدجعفر (۱۳۷۳) حقوق جزای اختصاصی جرائم علیه اموال، چ ۱، تهران: انتشارات سمت.
- حجاریان، محمد حسن (۱۳۸۸)، بررسی تطبیقی تخریب کیفری در حقوق ایران و کشورهای اسلامی، چ ۱، تهران: انتشارات مجد.
- شادمانفر، محمدرضا و همکاران (۱۴۰۰)، سیاست جنایی ایران در قبال جرائم تخریب اموال تاریخی و فرهنگی، مجله کارآگاه، شماره ۵۵.
- فرید، محمد امین (۱۳۸۸)، تخریب اموال غیردولتی، چ ۱، تهران: انتشارات مجد.
- میر محمد صادقی، حسین (۱۳۸۰)، تخریب اموال تاریخی و فرهنگی در حقوق جزای ایران، مجله دادرسی، شماره ۲۷.
- ولیدی، محمد صالح (۱۳۷۶)، حقوق جزای اختصاصی: در تفصیل قواعد تخریب اموال و اتلاف عمدی اسناد، چ ۱، تهران: دفتر نشر داد.